A decorative background consisting of a grid of grey dots of varying sizes, with several dots highlighted in red. The dots are arranged in a pattern that roughly outlines the shape of the Greek map.

Η κατάσταση της Άκρας Δεξιάς στην Ελλάδα

Ιστορικό φόντο και πρόσφατες εξελίξεις

Βασιλική Γεωργιάδου
Νοέμβριος 2019

- Στις τελευταίες εκλογές του Ιουλίου 2019 η νεο-Ναζιστική Χρυσή Αυγή δεν κατόρθωσε να εκπροσωπηθεί στο ελληνικό κοινοβούλιο, ενώ ένα νέο κομμα της λαϊκιστικής-ριζοσπαστικής Δεξιάς που εισήλθε στη Βουλή συγκέντρωσε χαμηλά εκλογικά ποσοστά.
- Η Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα, την περίοδο κατά την οποία εδραιώνεται η κοινοβουλευτική δημοκρατία, υπήρξε περιθωριακή. Πολιτικά και ιδεολογικά δεν ήταν τόσο ασήμαντη όσο έδειχνε η ποσοτική αποτύπωση της εκλογικής επιρροής της. Τη δεκαετία του 1990 ξεκινά η ιδεολογική και οργανωτική ανανέωση της Άκρας Δεξιάς.
- Όταν ξέσπασε η οικονομική κρίση και αποδυναμώθηκε ο δικομματισμός, οι πολιτικές ευκαιρίες για την Άκρα Δεξιά πολλαπλασιάστηκαν. Η άνοδος της Χρυσής Αυγής συνδέεται με τη διείσδυσή της σε εκείνους που είχαν χάσει τους δεσμούς τους με τα κόμματα και ψήφιζαν τιμωρητικά.
- Η θεσμική κινητοποίηση απέναντι στον βίαιο ακτιβισμό της Χρυσής Αυγής συνέβαλε στην περιθωριοποίησή της. Όταν ατόνησαν οι βίαιες δράσεις της περιορίστηκε δραστικά και η εκλογική δυναμική της οργάνωσης.
- Η επανάκαμψη του δικομματισμού λειτουργεί αμφίδρομα: περιορίζονται οι πολιτικές ευκαιρίες για την Άκρα Δεξιά, αλλά και ένα εγχείρημα «επανίδρυσης» της είναι σε εξέλιξη. Το γεγονός ότι κατεστημένα κόμματα χάνουν σε εκλογική επιρροή τα καθιστά επιρρεπή στα μηνύματα της Άκρας Δεξιάς.

Η Άκρα Δεξιά μετά το 1974: γνωρίσματα και λόγοι της καχεξίας της

Η ευρωπαϊκή Άκρα Δεξιά ξεκινά την ανοδική της πορεία στην καμπή του μεταυλισμού, η παρουσία της όμως στην ευρωπαϊκή ήπειρο άρχισε να γίνεται αισθητή μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου. Οι νέες πολυπολιτισμικές συνθήκες που εμφανίσθηκαν στο εσωτερικό των εθνικών κρατών, λειτούργησαν πολλαπλασιαστικά για την πρόκληση «αντιδράσεων» από εκείνους που δυσφορούσαν για τις αλλαγές αυτές, κυρίως γιατί δεν μπορούσαν να τις ακολουθήσουν (Norris & Inglehart 2019).

Την ίδια περίοδο στην Ελλάδα η Άκρα Δεξιά κατέγραφε χαμηλά ποσοστά. Η παρουσία της ήταν περιθωριακή στην πολιτική σκηνή τις πρώτες δεκαετίες μετά την κατάρρευση της στρατιωτικής δικτατορίας το 1974. Έχουν διατυπωθεί αρκετές θεωρητικές εικασίες σε σχέση με τις «διαιτερότητες» της ελληνικής περίπτωσης που επιχειρούν να ερμηνεύσουν μια τέτοια περιθωριακή παρουσία: οι νωπές μνήμες της Απριλιανής χούντας του 1967, η μη συγκρουσιακή μετάβαση στη δημοκρατία, η γρήγορη εδραίωση του δικομματισμού υπήρξαν συνθήκες που δημιουργούσαν υψηλό βαθμό εκλογικής συσπείρωσης γύρω από τις δύο κύριες κομματικές παρατάξεις, την Κεντροδεξιά Νέα Δημοκρατία (ΝΔ) και το κεντροαριστερό Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ).

Στην αυγή της Μεταπολίτευσης, όπως αποκαλείται η περίοδος που εκκινά με την αλλαγή καθεστώτος το 1974, οι πολιτικές ευκαιρίες για την Άκρα Δεξιά ήταν περιορισμένες. Αν εξαιρέσει κανείς τις βουλευτικές εκλογές του 1977, όταν ένα «παλιό» φιλομοναρχικό και φιλοχουντικό κόμμα –η Εθνική Παράταξη– εκπροσωπήθηκε στη Βουλή, όλα τα υπόλοιπα εγχειρήματα αυτόνομης καθόδου σε εκλογές «πρώτης τάξης» δυνάμεων του άκροδεξιού χώρου δεν στέφονταν με επιτυχία. Υπήρχαν ωστόσο και σχήματα κινηματικά, όπως η Εθνική Πολιτική Ένωση (ΕΠΕΝ) και το Ενιαίο Εθνικιστικό Κίνημα (ΕΝΕΚ), που είχαν ελάχιστη εκλογική δύναμη, αλλά μεγαλύτερη παρουσία στη «μάχη του πεζοδρομίου» απέναντι σε δυνάμεις της Αριστεράς (Georgiadiou 2013: 87-88). Η κοινοβουλευτική καχεξία της Άκρας Δεξιάς τις δύο πρώτες δεκαετίες μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας είχε ως αποτέλεσμα σημαντικό μέρος των δυνάμεών της, τόσο σε επίπεδο πολιτικών στελεχών όσο και εκλογέων, να φυλλορροήσει και να απορροφηθεί από τα κατεστημένα κόμματα.

Συνθήκες για την ανανέωση της Άκρας Δεξιάς

Η περιθωριακή θέση της Άκρας Δεξιάς διατηρήθηκε και στη δεκαετία του 1990. Παρότι η εκλογική της ζήτηση παρέμενε χαμηλή, νέοι κομματικοί σχηματισμοί έκαναν την εμφάνισή τους. Επρόκειτο για κόμματα, όπως επί παραδείγματι ήταν το Ελληνικό Μέτωπο, που υιοθέτησαν τα ιδεολογικά μοτίβα της ευρωπαϊκής Άκρας Δεξιάς του «τρίτου κύματος»: τη διαμαρτυρία εναντίον του πολιτικού κατεστημένου και την καταγγελία των ελίτ, την έμφαση στα ζητήματα «νόμου και τάξης», την αντίδραση στην πολυπολιτισμικότητα, την εναντίωση στη μετανάστευση. Από τη σκοπιά της πολιτικής προσφοράς, η δεκαετία του 1990 αποτελεί τομή για την ελληνική Άκρα Δεξιά, καθώς τότε σημειώνεται η εσωτερική/ιδεολογική και οργανωτική της ανανέωση. Η ελληνική Άκρα Δεξιά εκείνης της εποχής, χωρίς να ξεκόβει από τις εγχώριες αντιδημοκρατικές και αντικοινοβουλευτικές παραδόσεις, υιοθετεί τους μετασχηματισμούς από τους οποίους διέρχεται η κομματική οικογένεια της ευρωπαϊκής Άκρας Δεξιάς. Όσον αφορά την τελευταία, επρόκειτο για μια φάση εδραίωσης του λαϊκιστικού-ριζοσπαστικού ρεύματος. Η λαϊκιστική ριζοσπαστική Δεξιά εξυφάνει τη φυσιογνωμία της γύρω από την ιδέα του «νατιβισμού», σύμφωνα με την οποία τα κράτη πρέπει να κατοικούνται αποκλειστικά από γηγενείς (Mudde 2007: 26, 18-19).

Στη στροφή της χιλιετίας θα δημιουργηθούν νέες πολιτικές ευκαιρίες για την ελληνική Άκρα Δεξιά. Το ζήτημα της ονομασίας της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας (FYROM), η σύγκρουση κυβέρνησης (ΠΑΣΟΚ) και Ορθόδοξης Εκκλησίας για το θέμα της αναγραφής του θρησκευάτος στις αστυνομικές ταυτότητες και η ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ με την οποία «κλείδωσε» ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της χώρας, ήταν ζητήματα που διέγειραν τα εθνικιστικά αντανάκλαστα των εκλογέων. Στη νέα πραγματικότητα, ο ελληνικός δικομματισμός εμφανιζόταν λιγότερο πολωμένος και τα καθιερωμένα κόμματα συνέκλιναν μεταξύ τους. Το γεγονός αυτό αύξησε τις πολιτικές ευκαιρίες για κόμματα που εποφθαλιούσαν μια θέση στα άκρα του κομματικού συστήματος.

Παράλληλα, ένα δεύτερο μεταναστευτικό ρεύμα προς την Ελλάδα, με εισερχόμενο πληθυσμό από μουσουλμανικές και αφρικανικές χώρες, κινητοποίησε τα ξενοφοβικά

συναισθήματα. Τα νατιβιστικά μοτίβα που στο μεταξύ υπερασπιζόταν η Άκρα Δεξιά, μπορούσαν ως ένα σημείο να ικανοποιήσουν τη ζήτηση για εθνοκεντρικές πολιτικές επιλογές. Τέτοια μοτίβα μπορούσαν να απαντήσουν σε διακυβεύματα (όπως: εγκληματικότητα, ασφάλεια) που πρότασσαν οι εκλογείς και για τα οποία τα παραδοσιακά κόμματα δεν διέθεταν «αρμοδιότητα» για τη διαχείρισή τους. Επιπλέον, το αφήγημα της Άκρας Δεξιάς λειτουργούσε ως ιμάντας μεταβίβασης των συναισθημάτων δυσaréσκειας ή θυμού των εκλογέων προς την πολιτική ελίτ, στην οποία αποδιδόταν η ευθύνη για οτιδήποτε είχε θεωρηθεί ότι αποτελούσε τη γενεσιουργό αιτία των «παραπόνων» των πολιτών.

Το νεο-ναζιστικό ρεύμα της εξτρεμιστικής Δεξιάς: Χρυσή Αυγή

Η εκλογική ενίσχυση της Άκρας Δεξιάς στην Ελλάδα συντελέστηκε από τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Η άνοδος της έλαβε χώρα τόσο μέσα σε συνθήκες κοινωνικο-οικονομικής ευρωστίας, όσο και ευαλωτότητας που κυριάρχησαν με το ξέσπασμα της χρηματοοικονομικής κρίσης. Μιλώντας για την Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στις εξελίξεις που σημειώθηκαν από το 2010/2012 και μετά, όταν ένα νεο-ναζιστικό μόρφωμα, ο Λαϊκός Σύνδεσμος-Χρυσή Αυγή (ΧΑ), πέτυχε την είσοδό του στην Ελληνική Βουλή). Η κατάκτηση της τρίτης θέσης στη Βουλή για τη ΧΑ στις δύο κοινοβουλευτικές αναμετρήσεις του 2015 (Ιανουάριος και Σεπτέμβριος) κατέδειξε την εκλογική σημαντικότητα που είναι δυνατόν να κατακτήσει ένα βαθειά αντί-δημοκρατικό κόμμα.

Τυπολογικά η ΧΑ ανήκει στα εξτρεμιστικά μορφώματα της Άκρας Δεξιάς, με το ιδεολογικό της credo να την κατηγοριοποιεί στο νεο-ναζιστικό ρεύμα. Εξετάζοντάς την με βάση τις πρακτικές της, η ΧΑ δεν είναι μια οργάνωση με τυπικά χαρακτηριστικά κόμματος. Ο τρόπος που είναι οργανωμένη παραπέμπει σε ένα είδος «κόμματος-πολιτοφυλακή» (Duverger 1963), τα χαρακτηριστικά του οποίου προσομοιάζουν με εκείνα μιας παραστρατιωτικής οργάνωσης, στην οποία κυριαρχεί η χιπλερική «αρχή του Αρχηγού» (Führerprinzip): όλοι οφείλουν απόλυτη υποταγή στον Αρχηγό, ο οποίος έχει τον πλήρη έλεγχο και το κεντρικό πρόσταγμα της οργάνωσης. Τέτοιου είδους οργάνώσεις επιδίδονται σε πράξεις βίαιου ακτιβισμού,

όπως συστηματικά έκανε και η ΧΑ βάζοντας στο στόχαστό της συγκεκριμένες ομάδες: μετανάστες και πρόσφυγες, μουσουλμάνους, άτομα χωρίς λευκό χρώμα δέρματος, Εβραίους, μέλη της LGBTQ κοινότητας. Με βάση καταγραφές περιστατικών βίας (Galariotis et al. 2017· Georgiadiou & Rori 2019), έχουν εντοπιστεί δεκάδες γεγονότα στα οποία φέρεται να εμπλέκεται η ΧΑ στρεφόμενη τόσο κατά ανθρώπινων στόχων όσο και κατά υλικών στόχων που σχετίζονται με τις προαναφερθείσες ομάδες.

Άνοδος και πτώση του δεξιού εξτρεμισμού

Έχουν διατυπωθεί διάφορες εικασίες όσον αφορά τις αιτίες της μετεωρικής εκλογικής ανόδου της ΧΑ, η οποία υπερπολλαπλασίασε τη δύναμή της μεταξύ των εθνικών εκλογών του Οκτωβρίου 2009 (είχε συγκεντρώσει το 0,29% των ψήφων) και του Μαΐου 2012 (έλαβε το 6,97%). Στο μεταξύ πρέπει να αναζητήσουμε τις αιτίες της ήττας της, καθώς στις τελευταίες εθνικές εκλογές (Ιούλιος 2019) δεν κατόρθωσε να εισέλθει στη Βουλή.

Οι ανοδικές διακυμάνσεις στην εκλογική ζήτηση της ΧΑ έχουν συναρτηθεί με το ξέσπασμα της κρίσης και την υπογραφή εκ μέρους των ελληνικών κυβερνήσεων των δανειακών συμβάσεων (Μνημόνια) με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Τα Μνημόνια, από ένα μέρος του εκλογικού σώματος θεωρήθηκαν «εγκατάλειψη» εθνικής κυριαρχίας και συνέβαλαν στην κατάρρευση του δικομματισμού. Απέναντι σε αυτή τη διαδικασία απαξίωσης των κατεστημένων κομμάτων, η ΧΑ καλλιέργησε την ιδέα μιας «εθνικιστικής λύσης» που θα έφερνε την «εθνική αναγέννηση» (Vasilopoulou and Hallikioroulou 2015). Αυτή η προοπτική επικάλυψε τον νεο-ναζιστικό της χαρακτήρα, τουλάχιστον σε εκείνο το τμήμα των ψηφοφόρων της που η εκλογική επιλογή τους δεν συνοδευόταν από συμφωνία με τις νεο-ναζιστικές ιδέες και βίαιες πρακτικές της.

Η άνοδος της ΧΑ συνδέθηκε, επίσης, με τη στρατηγική της δημιουργίας «οχυρών» μέσα στην επικράτεια (Georgiadiou 2013). Η οργάνωση εφαρμόζοντας πρακτικές πυκνού τοπικού ακτιβισμού απέκτησε ορατότητα, επιρροή ή και εκπροσώπηση σε συγκεκριμένες περιοχές, προπάντων του Αθηναϊκού κέντρου και του Πειραιά,

γεγονός που τη βοήθησε για να επεκταθεί σε ολόκληρη την εθνική επικράτεια. Όσο η οργάνωση ήταν δραστήρια στα “κάστρα” της, παρέμενε αθέατη στην επικράτεια. Όταν το 2012 η ΧΑ έκανε το ντεμπούτο της επικρατειακά, η είσοδός της στην εκλογική αρένα παρουσιάστηκε ως “αιφνιδιαστική”, γεγονός που δεν ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα, καθώς η ίδια είχε τοπική παρουσία αλλά και εκπροσώπηση στο δημοτικό συμβούλιο της πρωτεύουσας από το 2010. Στη πορεία, ατόνησε ο ακτιβισμός και υποχώρησαν τα εκλογικά ποσοστά της. Πρόκειται για μια εξέλιξη που συνδέεται με την έναρξη της δικαστικής διερεύνησης για τη ΧΑ και την παραπομπή σε δίκη του αρχηγού και μεγάλου αριθμού στελεχών της με την κατηγορία της συμμετοχής τους σε εγκληματική οργάνωση.

Η αναστολή της κρατικής χρηματοδότησης που είχε προηγηθεί της έναρξης της δίκης συνέβαλε επίσης στον περιορισμό του ακτιβισμού της ΧΑ: καθώς οι οικονομικοί πόροι της οργάνωσης μειώνονταν, μειωνόταν και ο αριθμός των φυλετικών δράσεων «κοινωνικής πολιτικής» στις οποίες επιδιόταν η ΧΑ μοιράζοντας τρόφιμα (πρόκειται για τα «συσσίτια μίσους») ή διοργανώνοντας καμπάνιες αιμοδοσίας «μόνο για Έλληνες» (Dinas et al. 2016). Με τον τρόπο αυτό η οργάνωση επιχειρούσε να διεισδύσει στους «χαμένους» από την κρίση, δηλαδή σε οικονομικά ευάλωτες κατηγορίες που είχαν χάσει τους δεσμούς τους με τα κόμματα και είχαν αναπτύξει τιμωρητικά κριτήρια ψήφου. Εκτός από την οικονομική ευαλωτότητα σημαντικό ήταν και ένα σετ αντιλήψεων (αυταρχισμός, πολιτικός κυνισμός), η υιοθέτηση των οποίων από τους εκλογείς δημιουργούσε διαθεσιμότητα υπέρ της ΧΑ.

Το ρεύμα της λαϊκιστικής ριζοσπαστικής Δεξιάς: χαρακτηριστικά και πολιτικές ευκαιρίες

Η κρίση του δικομματισμού διαμορφώθηκε μέσα στις συνθήκες της αντιμνημονιακής διέγερσης και δεν έφερε ανατροπές μόνο στον κομματικό ανταγωνισμό αλλά και στο εσωτερικό των κομματικών σχηματισμών. Η περίπτωση των Ανεξαρτήτων Ελλήνων (ΑΝΕΛ) εντάσσεται σε αυτήν την κατηγορία, εφόσον πρόκειται για ένα κόμμα ο αρχηγός και στελέχη του οποίου είχαν θητεύσει στη ΝΔ. Τουλάχιστον στην αρχή (οι ΑΝΕΛ ιδρύθηκαν το 2012),

αλλά κυρίως εξαιτίας της συγκυβέρνησής τους με τον ΣΥΡΙΖΑ (2015 – 2019), υπήρξε κάποιος προβληματισμός όσον αφορά την τυπολόγησή τους ως ακροδεξιού κόμματος. Λαμβάνοντας υπόψη επίσημα κείμενα, τον κοινοβουλευτικό λόγο και δημόσιες παρεμβάσεις τους, οι ΑΝΕΛ πληρούν τα κριτήρια για τον «ελάχιστο» και τον «μέγιστο ορισμό» της Άκρας Δεξιάς. Μιλώντας αυστηρά χωροθετικά, με βάση τις θέσεις του στον άξονα Αριστερά - Δεξιά το συγκεκριμένο μόρφωμα τοποθετείται σε μια περιοχή του δεξιού πόλου, δεξιότερα της ΝΔ. Λαϊκισμός και εθνικισμός είναι στοιχεία διάχυτα στο αφήγημα των ΑΝΕΛ, τα οποία συμπληρώνονται με ιδεολογικά μοτίβα, όπως εναντίωση στη μετανάστευση ανάμεικτη με ξενοφοβία και ισλαμοφοβία, ομοφοβία, καμουφλαρισμένο αντισημιτισμό και συνωμοσιολογία. Παρά την εκλογική τους δυναμική στις διπλές εκλογές του Μαΐου/Ιουνίου 2012 (έλαβαν 10,6% και 7,5% αντιστοίχως), η πορεία των ΑΝΕΛ ήταν καθοδική (συγκέντρωσαν 0,8% στις ευρωεκλογές του Μαΐου 2019) και δεν κατέβηκαν στο στίβο των τελευταίων βουλευτικών εκλογών.

Η αναβίωση του δικομματισμού (στις τελευταίες εθνικές εκλογές το κυβερνών κόμμα και το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης άθροισαν από κοινού το 71,4% των ψήφων) αποτελεί ένα σημάδι ότι οι συνθήκες είναι ευνοϊκές για την μεταστροφή των εκλογέων από τα Άκρα του κομματικού συστήματος σε πιο συμβατικές κομματικές επιλογές. Στις βουλευτικές εκλογές της 7ης Ιουλίου 2019, σχεδόν το 1/4 των ψηφοφόρων της ΧΑ στις ευρωεκλογές του Μαΐου μεταστράφηκε προς τη ΝΔ και τον ΣΥΡΙΖΑ, αλλά και τη νεοσύστατη Ελληνική Λύση. Αν λάβουμε υπόψη μας την προηγούμενη ψήφο των εκλογέων (βουλευτικές εκλογές Σεπτεμβρίου 2015), το 30% των τότε ψηφοφόρων της ΧΑ επέλεξε στις εκλογές του Ιουλίου 2019 ένα από τα τρία προαναφερθέντα κόμματα, με τη μερίδα του λέοντος να πηγαίνει στη ΝΔ και την Ελληνική Λύση (Exit Poll, 7.7.2019).

Η συρρίκνωση των εκλογικών ποσοστών της ΧΑ που την άφησε χωρίς κοινοβουλευτική εκπροσώπηση και ψαλίδισε την τοπική της παρουσία, τι σηματοδοτεί άραγε για τον ευρύτερο χώρο της Άκρας Δεξιάς;

Παρότι η ΧΑ δεν αναδείχθηκε μέσα από τη μήτρα της λαϊκιστικής-ριζοσπαστικής Δεξιάς, ωστόσο την ψήφισαν και πρώην ψηφοφόροι εθνικό-λαϊκιστικών κομμάτων (Dinas et al. 2016). Επίσης, μπορεί η Ελληνική Λύση να μην αποτελεί την άλλη όψη του ίδιου νομίσματος σε σχέση

με τη ΧΑ, όμως οι συνδέσεις της με το περιβάλλον της λαϊκιστικής-ριζοσπαστικής Δεξιάς είναι ισχυρές. Στο επόμενο κεφάλαιο εστιάζουμε σε αυτήν την περιοχή επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον μας σε κομματικούς «προγόνους» που λειτούργησαν ως μήτρα, καθώς και σε «επιγόνους» που κινήθηκαν στα χνάρια της λαϊκιστικής-ριζοσπαστικής εκδοχής της Άκρας Δεξιάς.

Από τον ΛΑΟΣ στην Ελληνική Λύση: ακμή, παρακμή και το εγχείρημα της «επανίδρυσης» της Άκρας Δεξιάς

Ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός (ΛΑΟΣ) δημιουργήθηκε το 2000 και, κατά κάποιον τρόπο, βγήκε μέσα από τους κόλπους της ΝΔ ως αντίδραση του μετέπειτα επικεφαλής του Γιώργου Καρατζαφέρη, που μέχρι τότε ήταν βουλευτής της, στην ιδεολογική στροφή της στο «μεσαίο χώρο». Ως βουλευτής της ΝΔ, ο Γιώργος Καρατζαφέρης εκπροσωπούσε εκείνο το ιδεολογικό ρεύμα που έκλεινε το μάτι στην Άκρα Δεξιά. Ο τότε πρόεδρος της ΝΔ και ανηψιός του ιδρυτή του κόμματος Κώστας Καραμανλής, με προσωπική απόφαση του οποίου διαγράφηκε ο Καρατζαφέρης από τη ΝΔ λίγο μετά τις βουλευτικές εκλογές του Απριλίου 2000, έκοψε έτσι τον γόρδιο δεσμό σε σχέση με τον ιδεολογικό προσανατολισμό του κόμματος. Η απόφαση του Καραμανλή για διαγραφή του Καρατζαφέρη οριστικοποιούσε τη στροφή της ΝΔ στο «μεσαίο χώρο», παρά την αρνητικότητα που υπήρχε σε εσωκομματικά περιβάλλοντα της «λαϊκής Δεξιάς» όσον αφορά έναν τέτοιο αναπροσανατολισμό της ΝΔ. Από την άλλη μεριά, με τη δημιουργία του ΛΑΟΣ ο αρχηγός του ήθελε να περάσει το μήνυμα ότι το νέο κόμμα εκφράζει όχι μόνο το «λαό» της «λαϊκής Δεξιάς», αλλά τα «λαϊκά» στρώματα και τον «ορθόδοξο ελληνικό λαό» συνολικά, σε αντίθεση με τη «νέα» ΝΔ και τα υπόλοιπα κόμματα που απευθύνονται στις «ελίτ» και είναι υποταγμένα στη «Νέα Τάξη Πραγμάτων» (Ellinas 2010). «Η με την παγκοσμιοποίηση ή με τον πατριωτισμό» υπήρξε ένα κεντρικό σύνθημα του αρχηγού του ΛΑΟΣ, ο οποίος επικαλέστηκε τον «αφελληνισμό» και την «καταδυνάστευση» της χώρας από ένα «σάπιο κατεστημένο» ως αιτίες για τη δημιουργία του κόμματός του (εφημ. Άλφα Ένα, 13.9.2014).

Με την ίδρυσή του ο ΛΑΟΣ οικειοποιήθηκε τα μοτίβα της λαϊκιστικής ριζοσπαστικής εκδοχής της Άκρας Δεξιάς: αυτά συμπυκνώνονταν στο τρίπτυχο νατιβισμός-

αυταρχισμός-λαϊκισμός που χαρακτηρίζει τα λαϊκιστικά ριζοσπαστικά Δεξιά κόμματα (Mudde 2007). Παρά τις όποιες μεταβολές στα ιδεολογικο-πολιτικά χαρακτηριστικά του, ο ΛΑΟΣ σε ολόκληρη τη διαδρομή του διατήρησε στο ακέραιο αυτά τα μοτίβα. Ωστόσο, όταν το κόμμα έκανε το ντεμπούτο του πρόβαλε πιο αιχμηρές αλυτρωτικές και αντιμεταναστευτικές θέσεις, οι οποίες λειάνθηκαν στη συνέχεια σε μια προσπάθεια του ΛΑΟΣ να καμουφλάρει την ιδεολογική του ταυτότητα και να στρογγυλέψει κάποιες θέσεις του. Παρότι το κόμμα κινείτο στην περιοχή του ριζοσπαστικού εθνικο-λαϊκισμού δικτυώθηκε με το αντισημιτικό και νεο-ναζιστικό περιβάλλον της Άκρας Δεξιάς. Ήδη στις πρώτες εκλογές που έλαβε μέρος ο ΛΑΟΣ (περιφερειακές εκλογές, 2002) τοποθέτησε στον εκλογικό συνδυασμό του γνωστά στελέχη της ΧΑ, μια επιλογή που κατέδειξε την όσμωση λαϊκιστικής-ριζοσπαστικής και εξτρεμιστικής/νεο-ναζιστικής εκδοχής της Άκρας Δεξιάς.

Η εκλογική απογείωση του ΛΑΟΣ ξεκίνησε από τις ευρωεκλογές του 2004 (ψηφίστηκε από το 4,1%), συνεχίστηκε στις εθνικές εκλογές του 2007 και 2009 (έλαβε 3,8% και 5,6% αντιστοίχως) και στις ευρωεκλογές του 2009 (συγκέντρωσε το 7,1%). Σημαντικό μέρος της δύναμής του προερχόταν από ψηφοφόρους με αντικομματικές, αντικυβερνητικές και τιμωρητικές διαθέσεις που δεν συμμαρίζονταν τις καθιερωμένες ιδεολογικές τοποθετήσεις (Georgiadiou et al. 2012). Μεταξύ εκείνων που απέρριπταν την τοποθέτηση στον άξονα Αριστερά-Δεξιά, ο ΛΑΟΣ άθροιζε διπλάσια ποσοστά σε σύγκριση με τη μέση δύναμή του στην επικράτεια. Το 2012, με τη συμμετοχή του σε μια φιλοευρωπαϊκή κυβέρνηση τεχνοκρατών με επικεφαλής τον πρώην Αντιπρόεδρο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας Λουκά Παπαδήμο – μια επιλογή που ακύρωνε την προηγούμενη στάση του εναντίον του «κατεστημένου» – ξεκίνησε μια ασταμάτητη καθοδική εκλογική πορεία για το ΛΑΟΣ. Παρότι περιθωριοποιήθηκε εκλογικά (βρέθηκε κάτω από το εκλογικό όριο του 3% σε όλες τις εκλογές από το 2012 και μετά), ωστόσο στην περίπτωση του δεν έχουμε να κάνουμε με ένα «εφήμερο κόμμα» (Stanley 2017), δηλαδή με ένα κόμμα το οποίο δεν άφησε ίχνη στο κομματικό σύστημα. Ο ΛΑΟΣ θα λειτουργήσει ως «κόμμα-πρόγονος», καθώς τα βασικά σημεία της ατζέντας του θα υιοθετηθούν από την εγχώρια οικογένεια της λαϊκιστικής-ριζοσπαστικής Δεξιάς. Στο περιβάλλον του θα αναδειχθούν στελέχη του χώρου και θα καθιερωθούν

νέες πρακτικές πολιτικής επικοινωνίας: ο ΛΑΟΣ υπήρξε ένα «τηλεοπτικό κόμμα» (Ψαρράς 2010) που διέθετε τα δικά του ραδιο-τηλεοπτικά μέσα και ο αρχηγός είχε τη δική του «ζωντανή» τηλεοπτική εκπομπή δημιουργώντας σχέσεις άμεσης επικοινωνίας με κομμάτι των εκλογών του.

Η κρίση που δημιουργήθηκε στην κομματική σκηνή της ελληνικής Άκρας Δεξιάς με την εκλογική υποχώρηση και περιθωριοποίηση του ΛΑΟΣ και της ΧΑ δημιούργησε κινητικότητα μεταξύ των στελεχών του χώρου και ανανέωσε την προοπτική «επανάδρυσης» της Άκρας Δεξιάς στην ελληνική κομματική αρένα. Στην προοπτική αυτή εντάσσεται ο σχηματισμός της Εθνικής Ενότητας, ο οποίος εστίασε σε ζητήματα ασφάλειας και μετανάστευσης φιλοδοξώντας να αποτελέσει έναν συνασπισμό κομμάτων ενός «καθαρόαιμου» δεξιού πόλου. Στην ίδια προοπτική ανήκει και η δημιουργία της Ελληνικής Λύσης, ενός κόμματος στο οποίο διασταυρώνονται διαφορετικά ρεύματα του χώρου της ελληνικής Άκρας Δεξιάς. Είναι χαρακτηριστικό ότι το εγχείρημα της «επανάδρυσης» αναλαμβάνεται από κεντρικές φιγούρες του χώρου της Άκρας Δεξιάς, υποστηρίζεται όμως και από παράγοντες που κινούνται στο μεταίχμιο μεταξύ καθιερωμένης (Κέντρο-) Δεξιάς και Ακροδεξιάς. Αυτό το μωσαϊκό παραγόντων σηματοδοτεί την κατεύθυνση της όλης προσπάθειας «επανάδρυσης», το διεκδικούμενο εύρος της οποίας καλύπτει μια μεγάλη περιοχή του δεξιού πόλου που εκτείνεται αμφίδρομα, διεισδύοντας σε τμήματα της κατεστημένης αλλά και της ακραίας Δεξιάς.

Σε σχέση με το εγχείρημα της «επανάδρυσης», η Ελληνική Λύση (ιδρύθηκε το 2016) είναι η μόνη περίπτωση κόμματος από όσα εμφανίστηκαν στην αρένα της ελληνικής Άκρας Δεξιάς μετά την κατάρρευση της ΧΑ, το οποίο εξασφάλισε κοινοβουλευτική εκπροσώπηση τόσο στις Ευρωεκλογές του Μαΐου 2019 όσο και στις εθνικές εκλογές που ακολούθησαν συγκεντρώνοντας το 4,2% (μία έδρα) και το 3,7% (δέκα έδρες) των ψήφων του εκλογικού σώματος αντιστοίχως. Με βάση το πώς η ίδια περιγράφει την ταυτότητά της, η Ελληνική Λύση παρουσιάζεται τόσο ως κίνημα όσο και ως κόμμα, η αποστολή του οποίου είναι να δώσει «λύσεις για την Ελλάδα», ενώ διατείνεται ότι αποτελεί τη «μοναδική λύση για τους Έλληνες». Παρότι λεκτικά ο αρχηγός της αποστασιοποιείται από τα έντονα ναζιστικά ιδεολογικά μοτίβα της ΧΑ και απορρίπτει τις βίαιες πρακτικές της, ωστόσο είναι εντυπωσιακό ότι δεν είχε συμφωνήσει με την προσαγωγή της στη δικαιοσύνη

χαρακτηρίζοντας «φιάσκο» και «ανοησία» του «εγχώριου κυβερνητικού και δικαστικού συστήματος» τις συλλήψεις των Χρυσουαγιτών, μη αποκλείοντας μάλιστα οι συλλήψεις να προέκυψαν καθ'υπαγόρευση «από ξένα κέντρα» (Ψαρράς 2019: 41-42).

Στο προφίλ της Ελληνικής Λύσης διακρίνονται τα κεντρικά μοτίβα της λαϊκιστικής-ριζοσπαστικής εκδοχής της Άκρας Δεξιάς: i) η εναντίωση στο «διεφθαρμένο κομματικό σύστημα» και η καταγγελία των ελίτ, ενός «βρώμικου συστήματος που απομυζεί την Ελλάδα» ii) η πρόταση της αρχής της εθνικής προτεραιότητας: το σύνθημα «Πρώτα οι Έλληνες» αναφέρεται διαρκώς στο επίσημο κομματικό υλικό, όπως και η πρόταση για μια «αυστηρή μεταναστευτική πολιτική» και τη δημιουργία μιας Ελλάδας-φρούριο χωρίς μετανάστες και iii) η εγκαθίδρυση μιας «δυναμικής δημοκρατίας», αντί της «στατικής» κοινοβουλευτικής, η οποία θα λειτουργεί με δημοψηφίσματα και θεσμούς που «θα απεξαρτούν την πολιτική εξουσία από τον έλεγχο της οικονομικής» (βλ. Ιδρυτική Διακήρυξη¹ και Προγραμματικές Θέσεις²).

Η Ελληνική Λύση διακρίνεται από ισχυρή ροπή προς τη συνομωσιολογία. Σενάρια συνομωσίας, σε συνδυασμό με τη χρήση ψευδεπίγραφων ειδήσεων αναμοχλεύονται συχνά από τον αρχηγό της. Η Ελληνική Λύση είναι ένα «μεσοποιημένο» κόμμα, με τον αρχηγό της να έχει επί δεκαετίες παρουσία, συχνά με δική του εκπομπή, σε περιθωριακά τηλεοπτικά κανάλια. Ο Κυριάκος Βελόπουλος απευθύνεται σε εκείνους που πιστεύουν ότι οι κατεστημένες ελίτ τους αγνοούν και τα ΜΜΕ τους παραπλανούν αποκρύβοντας την «αλήθεια», ενώ οι εκπομπές του εμφανίζονται στα μάτια τους ως «αποκαλυπτικές» και «αντισυστημικές». Πρόκειται στην πραγματικότητα για εκπομπές που στηρίζονται σε εικασίες και συνομωσιολογικά σενάρια έχοντας ως επίκεντρό τους μια Ελλάδα, η οποία εμφανίζεται ως βαλλόμενη πανταχόθεν, από ξένα κέντρα και μυστικές δυνάμεις. Τέτοιες εκπομπές δεν κινδυνολογούν μόνο αναπαράγοντας στερεότυπα, αλλά στοχεύουν στο να προσφέρουν «εξηγήσεις» που να φαίνονται αληθοφανείς και να υποδείξουν «λύσεις» για τη «σωτηρία» της χώρας. Τέτοιες «λύσεις» θεωρούνται η συμμαχία με τον Βλαντιμίρ Πούτιν και η στροφή στην ομόθρησκη Ρωσία

1. Ιδρυτική Διακήρυξη: <https://elliniki-lisi.gr/idritiki-diakiriksi>

2. Προγραμματικές Θέσεις: https://elliniki-lisi.gr/wp-content/uploads/2018/07/programma.elliniki.lisi_2019.v3.pdf

για τη σύναψη εμπορικών και πολιτιστικών σχέσεων, που –σύμφωνα με το κομματικό μανιφέστο της Ελληνικής Λύσης– μπορούν να δώσουν διέξοδο στα οικονομικά προβλήματα της χώρας. Ο Βελόπουλος, ποντάροντας σε μια φιλορωσική τάση που υπάρχει σε ένα τμήμα της ελληνικής κοινωνίας, αφήνει να εννοηθεί την ύπαρξη σχέσεων με την κυβέρνηση της Ρωσίας (κάτι που με έμμεσο αλλά σαφή τρόπο διαψεύστηκε από τη Ρωσική Πρεσβεία στην Αθήνα) προκειμένου να αποσπάσει υποστήριξη από ένα θρησκευόμενο εκλογικό κοινό.

Η εθνικο-λαϊκιστική ατζέντα της ρωσόφιλης Ελληνικής Λύσης, με αιχμή του δόρατος την πολεμική της εναντίον της Συμφωνίας των Πρεσπών, αύξησε την απήχυσή της σε περιοχές της Βόρειας Ελλάδας, στις οποίες οι σχετικές αντιδράσεις όσον αφορά τη Συμφωνία ήταν ισχυρότερες. Δεν είναι παράδοξο, συνεπώς, που τα εκλογικά κάστρα του κόμματος βρίσκονται στη Βόρεια Ελλάδα. Όσον αφορά την κοινωνική δημογραφία της εκλογέων του, τα ποσοστά της Ελληνικής Λύσης είναι αυξημένα σε επίπεδα υψηλότερα του μέσου εθνικού ποσοστού της στους άνδρες, τους συνταξιούχους και σε άτομα με χαμηλό και μεσαίο εκπαιδευτικό επίπεδο (Exit Poll, 7.7.2019).

Σύνοψη – Συμπεράσματα

Η Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα, την περίοδο κατά την οποία εδραιώνεται η κοινοβουλευτική δημοκρατία, κατέγραφε χαμηλά εκλογικά ποσοστά. Την ίδια περίοδο τα κόμματα της λαϊκιστικής-ριζοσπαστικής Δεξιάς κέρδιζαν έδαφος σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Ωστόσο, πολιτικά και ιδεολογικά η Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα δεν ήταν τόσο ασήμαντη όσο έδειχνε η ποσοτική αποτύπωση της εκλογικής της επιρροής. Στη συνέχεια (δεκαετία 1990), η ελληνική Άκρα Δεξιά ανανεώθηκε ιδεολογικά και οργανωτικά, παρότι η διείσδυσή της στο εκλογικό σώμα παρέμεινε περιορισμένη. Ωστόσο οι συνθήκες που κρατούσαν την Άκρα Δεξιά στο περιθώριο της κομματικής σκηνής είχαν πάψει να ισχύουν: οι μνήμες της στρατιωτικής δικτατορίας είχαν ξεφύσει, οι χαρισματικοί ηγέτες που συσπείρωναν τους εκλογείς στα καθιερωμένα κόμματα στις δεκαετίες 1970/1980 ανήκαν πια στο παρελθόν και οι εκλογείς ήταν μεταβαλλόμενοι και ανοικτοί στην αλλαγή των κομματικών τους προτιμήσεων μετακινούμενοι μεταξύ διαφορετικών ή και ιδεολογικά ανόμοιων κομμάτων. Ο δικομματισμός, που ήταν το σήμα κατατεθέν του

ελληνικού κομματικού συστήματος, δεν δημιουργούσε κατάλληλες ευκαιρίες για την άνοδο μικρότερων κομμάτων, ενώ αποδυναμώθηκε δραματικά όταν ξέσπασε η οικονομική κρίση. Η κρίση έφερε στην επιφάνεια παράπονα –οικονομικά, κοινωνικο-πολιτισμικά, πολιτικά– που κατέκλυσαν πολλούς ψηφοφόρους αυξάνοντας την εκλογική ζήτηση για μορφώματα της Άκρας Δεξιάς. Μεσοσύσης της κρίσης νέοι σχηματισμοί έκαναν την εμφάνισή τους στον ακροδεξιό πόλο. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται προπάντων από τη μετεωρική άνοδο της νεο-ναζιστικής ΧΑ, η οποία επιδόθηκε σε πράξεις βίαιου ακτιβισμού διεκδικώντας υποστήριξη από τη δεξαμενή ψηφοφόρων με τιμωρητικά αντανάκλαστικά και κυνική στάση απέναντι στα κατεστημένα κόμματα και τις πολιτικές ελίτ.

Το τέλος της οικονομικής κρίσης συνοδεύτηκε από την επιστροφή της ηγεμονίας του δικομματισμού. Πρόκειται για μια διαδικασία που σηματοδοτεί την έναρξη μιας περιόδου δημοκρατικής σταθερότητας και την υπέρβαση του κομματικού κατακερματισμού, παρότι ωστόσο αυτός τείνει να γίνει κοινός τόπος σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες δημιουργώντας πρόσφορο έδαφος για την άνοδο των λαϊκιστικών-ριζοσπαστικών και ευρωσκεπτικιστικών κομμάτων (Mudde 2019). Η επανάκαμψη του δικομματισμού με το τέλος της οικονομικής κρίσης περιορίζει τις πολιτικές ευκαιρίες για την εγχώρια Άκρα Δεξιά προκειμένου αυτή να κατορθώσει να παραμείνει στην πολιτική σκηνή. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την αντίδραση των θεσμών (κοινοβούλιο, ΜΜΕ, δικαστήρια) απέναντι στη νεο-ναζιστική εκδοχή της Άκρας Δεξιάς κατευνάζει τη δυναμική του εξτρεμιστικού ρεύματος, όπως εξάλλου φάνηκε με τη σημαντική συρρίκνωση των ποσοστών της ΧΑ και τον εξοστρακισμό της από τη Βουλή. Ωστόσο, ένα μερίδιο εκλογέων που έχει αποσυνδεθεί από τα κόμματα παραμένει διαθέσιμο να υποστηρίξει κομματικούς σχηματισμούς που καταφεύγουν στη συνομοσιολογία, τη δεισιδαιμονία και την καταγγελία του «κατεστημένου» δίνοντας την αίσθηση ότι πάνε κόντρα στο ρεύμα και εναντιώνονται στους «ισχυρούς».

Η υποβάθμιση των υπερθνικιστικών ιδεών της Άκρας Δεξιάς λειτουργεί ως «λίπασμα» που δημιουργεί ευκαιρίες για την άνοδό της. Το γεγονός ότι τα κατεστημένα κόμματα χάνουν σε εκλογική υποστήριξη τα καθιστά περισσότερο επιρρεπή στα μηνύματα της Άκρας Δεξιάς. Προκειμένου να επανακατακτήσουν ψηφοφόρους που μεταποίσησαν

στην Άκρα Δεξιά ή ψηφοφόρους που παραμένουν αναποφάσιστοι και μεταβαλλόμενοι, κόμματα της Κεντροδεξιάς και της Κεντροαριστεράς επιχειρούν να κάνουν το μήνυμά τους πιο συμβατό με τις αφηγηματικές πλαισιώσεις της Άκρας Δεξιάς. Η Συμφωνία των Πρεσπών (2019) υπήρξε ένα διακύβευμα που κινητοποίησε την Κεντροδεξιά ΝΔ και το Κεντροαριστερό ΚΙΝΑΛ προκειμένου να υιοθετήσουν πιο αυστηρές θέσεις στο ζήτημα από εκείνες που είχαν υιοθετήσει τα προηγούμενα χρόνια. Η προσφυγική κρίση αποτελεί ένα ακόμη θέμα που ώθησε τη ΝΔ να προτείνει πιο άκαμπτες πολιτικές για τη μετανάστευση προκειμένου να επιχειρήσει να εμποδίσει εκροές ψηφοφόρων της.

Κατά τον διπλό «εκλογικό σεισμό» του 2012, κόμματα της Κεντροδεξιάς και της Κεντροαριστεράς έχασαν σημαντικό αριθμό εκλογέων τους. Τις μεγαλύτερες εκροές τους τις είχαν προς την ριζοσπαστική Αριστερά (ΣΥΡΙΖΑ), όπως και προς τους ΑΝΕΛ και τη ΧΑ. Το γεγονός ότι τόσο οι ΑΝΕΛ όσο και η ΧΑ έμειναν εκτός Βουλής, ενώ η Ελληνική Λύση προσέδλωσε περιορισμένο αριθμό εκλογέων, αποτελούν πραγματικότητες που δημιουργούν ευκαιρίες για τα κατεστημένα κόμματα προκειμένου αυτά να επιτύχουν την επιστροφή ψηφοφόρων στην κυρίαρχη κομματική σκηνή. Καθώς αρκετά από τα μοτίβα του ρεπερτορίου της Άκρας Δεξιάς υιοθετήθηκαν από σχηματισμούς και πέραν της κομματικής οικογένειας της Άκρας Δεξιάς, ο στόχος αυτός της επιστροφής εκλογέων στην κεντρική αρένα δείχνει να είναι εφικτός. Ωστόσο, η νομιμοποίηση της ατζέντας της Άκρας Δεξιάς εμπεριέχει τον κίνδυνο να καταστεί η εκλογική επιλογή της μια κοινοτοπία και οι εκλογείς της να γίνουν διεκδικήσιμοι από τα κυρίαρχα κόμματα, το ίδιο όπως και αντιστρόφως: εκλογείς των καθιερωμένων κομμάτων να μην είναι αντίθετοι στην επιλογή κομμάτων που είναι εναντίον του κατεστημένου ή και ξεκάθαρα αντισυστημικών κομμάτων (Νακου 2019).

Η Άκρα Δεξιά στην Ευρώπη έχει διέθει από μια κάποια διαδικασία «κανονικοποίησης» έχοντας καταστεί μία δυναμική εκλογική επιλογή μεταξύ των υπολοίπων επιλογών ψήφου. Μένει βέβαια να δούμε τη δυναμική μιας τέτοιας επιλογής μέσα στις συνθήκες που διαμορφώνονται στην Ελλάδα μετά την υπέρβαση της οικονομικής κρίσης.

Βιβλιογραφία

- Dinas, Elias, Georgiadou, Vasiliki, Konstantinidis, Iannis, and Rori, Lamprini (2016): "From Dusk to Dawn. Local Party Organization and Party Success of Right-wing Extremism". *Party Politics* 22/1: 80-92.
- Duverger, Maurice (1963): *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State*, 3rd ed. New York, Wiley.
- Ellinas, Antonis A. (2010): *The Media and the Far Right in Western Europe: Playing the Nationalist Card*. New York, Cambridge University Press.
- Galariotis, Ioannis, Georgiadou, Vasiliki, Kafe, Anastasia, and Lialiouti, Zinovia (2017): *Xenophobic Manifestations, Otherness and Violence in Greece 1996-2016: Evidence from an Event Analysis in Media Collections*. EUI Working Papers, MWP 2017/18, Max Weber Programme: 1-28.
- Georgiadou, Vasiliki (2013): "Right-Wing Populism and Extremism: The Rapid Rise of 'Golden Dawn' in Crisis-Ridden Greece", in: Ralf Melzer and Sebastian Serafin (eds.) *Right-Wing Extremism in Europe. Country Analyses, Counter-Strategies and Labour-Market Oriented Exit-Strategies*. Berlin, Friedrich-Ebert Stiftung: 75-101.
- Georgiadou, Vasiliki, Kafe, Anastasia, and Nezi, Roula (2012): *The Radical Right Parties under the Economic Crisis: The Greek Case. Paper presented at the 62nd Political Studies Association Annual International Conference*. Belfast, 3-5 April.
- Georgiadou, Vasiliki and Rori, Lamprini (2019): *Low-intensity Violence in Crisis-ridden Greece: Evidence from the Far Right and the Far Left, Policy Brief for the Hellenic Observatory Research Grant*. London, Hellenic Observatory.
- Mudde, Cas (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge, Cambridge University Press.
- (2019): Why Coping the Populist Right Isn't Going to Save the Left, *The Guardian*, 14/5/2019, <https://www.theguardian.com/news/2019/may/14/why-copying-the-populist-right-isnt-going-to-save-the-left>.
- Nakou, Georgia (2019): What Brought Down Golden Dawn, *MacroPolis*, 27/08/2019, <http://www.macropolis.gr/?i=portal.en.society.8643>.
- Norris, Pipa and Inglehart, Donald (2019): *Cultural Backlash. Trump, Brexit and Authoritarian Populism*. New York, Cambridge University Press.
- Stanley, Ben (2017): "Populism in Central and Eastern Europe", in Christobal Rovira Kaltwasser, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostiguy (eds.), *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford, Oxford University Press: 140-160.
- Vasilopoulou, Sofia and Halikiopoulou, Daphne (2015): *The Golden Dawn's "Nationalist Solution". Explaining the Rise of the Far Right in Greece*. London, Palgrave Macmillan.
- Ψαρράς, Δημήτρης (2010): *Το Κρυφό Χέρι του Καρατζαφέρη. Η Τηλεοπτική Αναγέννηση της Ελληνικής Ακροδεξιάς*. Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- (2019): *Τα «Λίγο Ναζιστικά» του Κυριάκου Βελόπουλου*. Αθήνα, Εφημερίδα των Συντακτών.

Η συντάκτρια

Η **Βασιλική Γεωργιάδου** είναι αναπληρώτρια καθηγήτρια Πολιτικής Επιστήμης στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και διευθύντρια του Κέντρου Πολιτικών Ερευνών. Είναι διδάκτωρ Φιλοσοφίας του Βεσφαλικού Γουλιελμίου Πανεπιστημίου του Münster. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στη μελέτη της Άκρας Δεξιάς, του ριζοσπαστισμού και του πολιτικού εξτρεμισμού. Το τελευταίο της βιβλίο αναφέρεται στην Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα (1965-2018) και κυκλοφορεί από τις Εκδόσεις Καστανιώτη (2019).

Imprint

Friedrich-Ebert-Stiftung
Athens Office
Od. Neofytou Vamva 4 | 10674 Athens | Greece

Responsible: Ulrich Storck, Director

Phone: +30 210 72 44 670 | Fax: +30 210 72 44 676

www.fes-athens.org

Email:

info@fes-athens.org

Το παράρτημα του FES στην Αθήνα

Από το Μάιο του 2012 το FES διαθέτει παράρτημα στην Αθήνα. Στους στόχους του συμπεριλαμβάνεται η εμβάθυνση των σχέσεων μεταξύ ελληνικών εταιρών με αντίστοιχους εταιρούς από τη Γερμανία και την Ευρώπη. Η Ελλάδα θα πρέπει να ισχυροποιηθεί ως παράγοντας στην Ευρώπη ενώ ο διάλογος ανάμεσα στις προοδευτικές δυνάμεις θα πρέπει να αναπτυχθεί περαιτέρω.

Οι εναλλακτικές οικονομικοπολιτικές προτάσεις στην πολιτική λιτότητας εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι μεταρρυθμίσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι ευρωπαϊκές πολιτικές στην ασφάλεια και την άμυνα, η ανάπτυξη πρωτοβουλιών ενάντια στην ανεργία των νέων, ο δεξιός εξτρεμισμός και η ξενοφοβία, οι δυνατότητες προώθησης των Ανανεώσιμων Μορφών Ενέργειας και η στήριξη του εκσυγχρονισμού της πολιτικής και της διοίκησης είναι μερικά από τα θέματα, στα οποία το FES προσφέρει εξειδικευμένη γνώση και πλατφόρμες διαλόγου.

Μέσα από συνέδρια, εργαστήρια, διαλόγους μεταξύ ειδικών εμπειρογνομόνων και δημοσιεύσεις, το γραφείο συμβάλλει στο διαρκή διάλογο ανάμεσα στα κέντρα λήψης αποφάσεων, την κοινωνία των πολιτών, τα συνδικάτα, την επιστημονική κοινότητα και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στην Ελλάδα, τη Γερμανία και την Ευρώπη.

Για περισσότερες πληροφορίες επισκεφθείτε τη διεύθυνση www.fes-athens.org

Disclaimer:

The views expressed in this publication are not necessarily those of the Friedrich-Ebert-Stiftung or the organizations for which the authors work. Commercial use of all media published by the Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) is not permitted without the written consent of the FES.

ISBN 978-618-83305-3-5